

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

Кафедра гуманітарних дисциплін та соціальної роботи

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА:
СТАНОВЛЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ, РОЗВИТОК**

Матеріали
V Міжнародної науково-практичної конференції
5-6 червня 2020 року

Львів – 2020

УДК 316.4.05: 009. 37.032

Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток [Текст] // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 червня 2020 р.; [за заг. ред.: Нагірняка М.Я.]. – Львів : ЛДУ БЖД, 2020. – 285 с.

У матеріалах V Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток» (5-6 червня 2020 р.) висвітлюються питання, що стосуються актуальних правових, соціальних та психологічних аспектів подальшої розбудови соціальної роботи на засадах розвивальної парадигми, пріоритетних напрямків застосування інноваційних технологій у практиці соціальної роботи, соціальної політики та соціальної роботи в Україні на сучасному етапі, особливостей провадження соціальної роботи з різними категоріями населення, органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими та волонтерськими організаціями, соціальними інституціями.

Розгляд матеріалів, що пропонуються читачеві, сприятиме створенню умов для формування складових професійної компетентності соціального працівника і дозволить сформулювати адекватну модель діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери.

Видання рекомендоване науковцям, викладачам, аспірантам, здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться теоретичними й практичними аспектами становлення та перспективами розвитку соціальної роботи в Україні та світі.

Відповідальний редактор: Нагірняк М.Я., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(протокол № 3 від 30.05 2020р.)*

Мищенко О., Казибрід М. Формування проєктної компетентності майбутніх соціальних працівників.....	130
Моранець М. Особливості сімейного виховання та формування агресивності у підлітків.....	136
Нагірняк М., Різванова С. Педагогічні умови профілактики девіантної поведінки неповнолітніх.....	143
Новікова Н. Роль соціального працівника у формуванні політичної свідомості суспільства.....	150
Овчарова В. Соціальна робота з молоддю та молодіжна робота в сучасній Україні.....	154
Перехрест О. Мотивація студентів коледжу до успіху.....	161
Петренко Т., Санжаровець В. Розвиток емоційного інтелекту у майбутніх соціальних працівників для роботи в авіаційній галузі.....	167
Петрівник Ю. До питання про моральне виховання молоді в сучасних умовах.....	172
Пірен М. Суспільно-політичні зміни і потреби нових підходів до формування професії соціальний працівник	177
Полторак Л. Арт-терапевтична методика «Я в соціумі» в діяльності соціальних працівників: можливості та напрями використання.....	183
Попович В. Впровадження інтерактивних технологій в діяльність соціальних працівників.....	188
Прозанас С., Дончак А. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток емоційного інтелекту молодшого школяра.....	192
Проць І., Ямкова Т. Соціальна допомога пенсіонерам під час карантину.....	206

УДК 37.013.42 : 376.58

Михайло НАГІРНЯК
кандидат історичних наук, доцент
Соломія РІЗВАНОВА
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Сьогодні, коли відбувається трансформація усіх сфер українського суспільства, здійснюються складні соціальні, економічні та політичні реформи, відбуваються зміни стереотипів, переконань та ментальності людини, послаблюється виховний потенціал сім'ї, школи й інших громадських інститутів, проблема девіантної поведінки та її профілактики стає особливо актуальною.

Девіантна поведінка неповнолітніх у більшості випадків трансформується у кримінальні форми поведінки і становить суттєву небезпеку як для самої особистості підлітка, його подальшого розвитку, так і для суспільства в цілому. Сьогодні небезпечним є також те, що відбувається процес «омолодження» девіантних форм поведінки. Якщо раніше мова в основному йшла про прояви девіацій в середовищі підлітків і молоді, то сьогодні девіантна поведінка все частіше зустрічається в середовищі молодших школярів. Недопустимо зростає й кількість девіацій у поведінці дівчат. Коло девіантної поведінки протягом останнього часу суттєво розширилося за рахунок нових форм девіацій, асоціальних і протиправних дій підлітків: рекет, розбійні напади, торгівля наркотиками, «кібербулінг», ігроманія, інтернет-залежність. У зв'язку з цим центральною проблемою теорії і практики виховання стає розробка ефективної профілактичної методики, спрямованої на нейтралізацію негативних соціальних впливів і формування позитивної спрямованості молодих людей, становлення їх

морально-правової культури. Особливого значення набуває визначення педагогічних умов розвитку здатності підлітків до морально-правової оцінки власних потреб і засобів їх задоволення, формування вмінь самоконтролю, готовності самостійно знаходити конструктивний вихід у ситуаціях конфліктної боротьби мотивів, вироблення імунітету проти деструктивних впливів соціального оточення.

Проблемою профілактики девіантної поведінки досліджували вітчизняні науковці В. Лютий, С Немченко, О. Товканець та ін. Методологічні засади превентивної педагогіки, що розглядає теорію і практику педагогічної профілактики та корекції відхилень у поведінці неповнолітніх, розкриті в дослідженнях В. Оржеховської, Т. Титаренко. Достатньо всебічно і системно вивчені загальні принципи профілактики девіантної поведінки в молодіжному середовищі (Е. Лозинський, С. Савченко); засоби корекції та перевиховання підлітків з девіантною поведінкою (Т. Андронюк, Л. Буєва, С. Татарова,); соціокультурні фактори і засоби профілактики девіантної поведінки підлітків у різних освітніх установах (В. Бабич, Т. Каткова, В. Оржеховська, Ю. Шайко).

Під профілактикою в широкому сенсі слова розуміється «сукупність заходів, спрямованих на створення сприятливих соціально-економічних, соціокультурних та соціально-педагогічних умов, що сприяють сім'ї у виконанні нею своїх функцій з виховання фізично і соціально здорових дітей; з реалізації виховних функцій загальноосвітніми закладами всіх типів щодо забезпечення ними повноцінного розвитку інтересів і здібностей вихованців, їх зайнятості суспільно корисною діяльністю в позаурочний час» [6, с. 59].

Профілактика девіантної поведінки передбачає виявлення сукупності всіх причин, мотивів, обставин і чинників, що визначають наявні або приховані механізми поведінки особистості, яка не відповідає прийнятним у суспільстві нормам або правилам. Під системою профілактики девіацій неповнолітніх, як стверджує А. Капська, ми будемо розуміти

побудований на відповідних принципах комплекс стратегічних шляхів і тактичних способів організації, управління і контролю процесу, скерованого на запобігання поведінкових девіацій і формування позитивної спрямованості особистості підлітка. Профілактика девіантної поведінки є функціональним обов'язком, складовою повсякденної роботи всіх соціальних організацій та установ, у тому числі і освітніх [2, с. 44].

Оскільки девіантна поведінка проявляється в різних видах і формах, то профілактичні заходи можуть бути згруповані за видами впливу на можливі відхилення поведінки від норми, а саме: правові, моральні, організаційні, технічні; або ж за стадіями (етапами) профілактичного впливу: контроль-наглядові; вплив на ситуацію, що склалася; індивідуально-профілактичні (виховні) [9, с. 214].

Суб'єктами соціальної профілактики девіантної поведінки підлітків є соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти, фахівці служб у справах дітей, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших установ та організацій, діяльність яких спрямована на попередження і подолання цієї проблеми. Провідна роль у профілактиці девіантної поведінки належить шкільним практичним психологам та соціальним педагогам. Стратегічною базою профілактичної роботи, на думку О. Москалюк, має бути орієнтація на внутрішній захисний потенціал підлітка, розкриття ресурсів психіки особистості, підтримка та допомога в самореалізації власного життєвого призначення [4, с. 120-121]. Результатом такої роботи має стати формування позитивної мотивації, позитивних рис та властивостей особистості, яка здатна самостійно справлятися з власними труднощами й життєвими проблемами.

Для здійснення профілактики девіантної поведінки потрібна координована діяльність школи, сім'ї, державних, адміністративних, відомчих структур (кримінальна поліція у справах дітей, наркологічна служба, соціально реабілітаційні центри, центри медико соціальної реабілітації дітей тощо), що мають обов'язок здійснювати профілактику девіантної

поведінки серед дітей та молоді. На сьогодні, на жаль, координація зусиль структур здійснюється не в повному обсязі.

Соціально-профілактичний підхід, крім освітньої роботи, передбачає систематичну роботу в освітніх установах і в сім'ї (в тому числі і роботу з батьками). У цьому зв'язку відповідальність покладається на навчальні заклади різних типів, поліклініки, сімейних лікарів, інших фахівців, які працюють у спеціалізованих центрах і об'єднаннях. Але він може бути ефективним тільки тоді, коли профілактичні заходи в межах освітніх установ і робота з сім'єю будуть доповнені заходами загальнодержавного характеру.

Важливими принципами педагогічної профілактики є: забезпечення суб'єктної включеності підлітків у профілактичний процес; опосередкованість профілактичних заходів; диференціювання форм і змісту профілактичної роботи відповідно до вікових та особистісних особливостей підлітків; персоніфікації профілактичної роботи; сприяння позитивній самореалізації учнів у групі однолітків; інтеграція й гармонізація впливів різних соціальних інститутів на поведінку підлітків; поєднання загальної профілактики з профілактикою конкретних видів девіантних відхилень підлітків [9, с. 134].

Профілактика девіантної поведінки підлітків набуває ефективності у тому випадку, коли створюється оптимальне соціально-виховне середовище формування особистості неповнолітнього підлітка, цілеспрямовано реалізується потенціал культурно-дозвіллевої колективної діяльності.. Для цього необхідно створити відповідні педагогічні умови: організація змістовної дозвіллевої діяльності, що уможливорює соціально прийнятні способи самоствердження та самореалізації підлітків; забезпечення єдності морального і правового виховання учнів; інтеграція групових та індивідуальних форм виховного впливу; організація і педагогічне керівництво самовихованням підлітків [1].

Одним з напрямів профілактичної діяльності є організація соціально-виховного середовища життєдіяльності

неповнолітнього, пов'язаного з трактуванням причин девіантної поведінки людей через їх включеність у соціальні спільноти і взаємодію з певним соціальним оточенням. У цьому контексті профілактика девіантної поведінки – це робота з середовищем життєдіяльності дитини. Оптимізація соціально-виховного середовища є пріоритетним завданням загальноосвітнього закладу для попередження формування девіантної поведінки підлітків.

Соціально-виховне середовище розглядається як «сукупність оточуючих дитину соціально ціннісних обставин, що впливають на її особистісний розвиток і сприяють входженню в сучасну культуру» [7, с. 35-38]; один з основних факторів педагогічного впливу на учня у позанавчальний час; простір педагогічного проектування умов, соціалізації та самореалізації особистості, в якому активізується виховний потенціал культурно-дозвілєвої діяльності [5, с. 40], аспект педагогічно керованого впливу на учня, що дозволяє коригувати ціннісні орієнтації, моделі поведінки та психологічні якості особистості підлітка, що можуть провокувати девіантний характер його самовираження [3].

Регулятором соціально-виховного середовища стають шкільні традиції, що встановлюють поведінковий спектр нормативних відносин між учнями і вчителями, домінування тих чи інших способів самовираження, характер спільної діяльності дітей і педагогів, критерії оцінки і способи вирішення конфліктних ситуацій, що виникають. Важливим елементом соціально-виховного середовища є психологічний клімат колективу, який може бути доброзичливим чи агресивним, вільним або авторитарним, творчим або формалізованим. Особливу роль у структурі середовища відіграє предметно-просторове оточення (облаштування приміщень школи, класних кімнат, навчальних кабінетів, шкільного двору, спортмайданчиків, а також зовнішня форма колективу), яке створює сприятливий соціально-психологічний фон, на якому розгортаються взаємини всіх суб'єктів соціально-культурної взаємодії.

У виховних цілях вільний час доцільно оптимізувати за допомогою організації педагогічно змістовної культурно-дозвіллевої діяльності, що сприятиме максимальній ефективності виховної роботи з учнями. Ціннісно-орієнтована, практично-перетворювальна, творча спрямованість соціально-культурної діяльності забезпечує її високий педагогічний потенціал у профілактиці девіантної поведінки важковиховуваних учнів [8].

Організаційними формами дозвіллевої діяльності можуть бути: шкільний музей, клуб, педагогічно доцільні і соціально значущі соціокультурні заходи та акції (тематичні вечори, зустрічі, конкурси, огляди творчих досягнень), лекції, конференції та реферативні виступи школярів, пришкільний літній табір. Профілактичні можливості дозвіллевої діяльності ґрунтуються на її колективному характері та ігровій природі.

Особливо ефективними засобами емоційного впливу на девіантного підлітка в умовах дозвіллевої діяльності є: особливості мовлення, міміка і пантоміміка педагога, його особистий приклад, коли на основі наслідування усвідомлено або неусвідомлено дитиною відтворюються певні риси, зразки поведінки, манери, дії і вчинки суб'єктивно значущої людини. Цей ефект тим сильніший, чим авторитетніша особистість, яка виступає об'єктом наслідування.

Педагогічна профілактика девіантної поведінки важких ідлітків проходить успішніше, коли ця діяльність супроводжується правовим вихованням, що є частиною єдиного процесу формування громадянина, морально вихованої особистості.

Таким чином, ефективна профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи можлива за таких педагогічних умов: організація змістовної дозвіллевої діяльності, що уможливило соціально прийнятні способи самоствердження та самореалізації підлітків; забезпечення єдності морального і правового виховання учнів; інтеграція групових та індивідуальних форм виховного впливу; організація і педагогічне керівництво самовихованням підлітків.

Список використаних джерел

1. Капська А.Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола; заг. ред. А.Й. Капської. К., 2002. 164 с.
2. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи із дітьми та молоддю: навчально-методичний посібник / А.Й. Капська. К. : УДЦССМ, 2001. 280 с.
3. Козубовська І.В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей у процесі професійного педагогічного спілкування / І.В. Козубовська, Г.В. Товканець. Ужгород: Патент, 1998. 195 с.
4. Москалюк О.І. Соціально педагогічна стратегія профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків / О.І. Москалюк // Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Серія соціально педагогічна. Випуск XI / За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. Кам'янець Подільський : Аксіома, 2009. С. 119–123.
5. Пихтіна Н.П. Педагогічна профілактика адиктивної поведінки учнів: навч. посіб. / Н.П. Пихтіна, Н.І. Яковець. Ніжин: Вид-во Ніжинського педуніверситету імені Миколи Гоголя, 2003. 116 с.
6. Товканець О.С. Профілактичні заходи у попередженні девіантної поведінки неповнолітніх / О.С. Товканець // Сучасний соціокультурний простір – 2010 : матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 20–22 вересня 2010, ч. 2. К., 2010. С. 56–59.
7. Толстых Н.Н. Изучение мотивации подростков, имеющих пагубные привычки / Н.Н. Толстых // Вопросы психологии. № 2. 1989. С. 35–38.
8. Флегонтова Н.М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів: навчально-методичний посібник / Н.М. Флегонтова. К. : Освіта України, 2007. 144 с.
9. Шайко Ю.В. Соціально-педагогічні засоби профілактики девіантної поведінки / Ю.В. Шайко, Т.І. Туркот // Таврійський вісник освіти. 2009. № 1. С. 132–137.